

Technikai felszerelések Dánia könyvtáraiban

A különféle technikai eszközök, berendezések gyakorlati alkalmazását ismerhettem meg kéthetes dániai ösztöndíjas utamon, amelynek során a tudományos és a szakkönyvtárakban, valamint a közművelődési könyvtárakban az automatizált katalógusépítés formáit, az állománybiztonság helyzetét és a kölcsönzési rendszereket tanulmányoztam.

Számítógép a feldolgozásban

A decentralizált dán könyvtári rendszerben a fejlődés a számítógépek alkalmazásának irányába halad mind a tudományos, mind a közművelődési hálózatban. A gazdasági életre jellemző visszafogottság azonban a könyvtárak fejlesztésében is megmutatkozik. A tudományos és a szakkönyvtárakban online feldolgozó, és számítógéppel támogatott offline kölcsönző rendszerek üzemelnek, és dolgoznak az integrált, párbeszédés könyvtári rendszerek építésén is. A közművelődési könyvtári hálózat számítógépesítési tervét, az úgynevezett FAUST-tervet 1974—76-ban dolgozták ki, de mivel abban az időben a számítástechnikai gépek árai magasak voltak, a terv pénz hiányában nem valósult meg. 1976-ban dolgozták ki a Biblioteksdata rendszert, amely online kereső rendszer. Ez 1978 óta él, de egyetlen közművelődési könyvtár sem tudja használni, mert a könyvtárakban még nincs számítógép. Két városi könyvtárban üzemel fényceruzás kölcsönzési rendszer, egyébként a dán közművelődési könyvtárakban a mikrofilmes kölcsönzési eljárások terjedtek el.

Dániában a könyvtári fejlesztés első állomásának a feldolgozó folyamatok automatizálását tekintették, ezért először a központi szolgáltatások rendszerét építették ki. A koppenhágai Királyi Könyvtár 1978 óta gazdája a tudományos és a szakkönyvtárak közös feldolgozó

rendszerének (SAMKAT), és itt gondolják a dán tudományos könyvtárak külföldi könyveinek lelőhelykatalógusát (ALBA), mintegy 150 könyvtár bejelentése alapján. A SAMKAT nevű rendszer közvetlen, online hozzáférést tesz lehetővé a rendszerben részt vevő tagkönyvtárak számára. Az ALBA lelőhelykatalógust 1981 óta COM (Computer output on microfilm = számítógéppel készített mikrofilm) mikrofilmlap formájában rendelhetik meg a könyvtárak. Mindkét adatbázis fenntartója a koppenhágai könyvtárosképző főiskolában levő RECKU számítóközpont. Itt a hallgatók közvetlen közelről tanulmányozhatják a számítógépek használatát is. Kevés a könyvtárosi állás, ezért olyan képzési formákat keresnek, amelyek a végzett hallgatók más területen való elhelyezkedését is lehetővé teszik.

A dán nemzeti bibliográfia előállítója a dán könyvtárellátó, a *Bibliotekscentralen*. Közvetlen kapcsolatban áll a SAMKAT adatbázisával és az ALBA szerkesztőségével. A Bibliotekscentralen gondozza a *Külföldi könyvek a dán közművelődési könyvtárakban* (ULF) nevű lelőhelykatalógust is. A Bibliotekscentralen elsősorban a közművelődési könyvtárak szolgálatában áll, itt dolgozzák ki ezek fejlesztési terveit is. A számítógépes adatbázisból fényszedéssel készítik az évi mintegy 6 millió katalóguscédulát. A jövőben lézeres nyomtatót fognak erre a célra használni. Kiadványaikat nyomtatott és COM-katalógus formájában állítják elő.

A Bibliotekscentralen számítógépes rendszerét egy állami számítógépes vállalattal, a *Kommunadátával* közösen fejlesztette ki. A SAMKAT-rendszer kifejlesztője az *I/S Datacentralen*, az ALBA-rendszert a *Kommunadata* fejlesztette ki. A könyvtárak saját könyvtári rendszereiket más-más számítógépes vállalatokkal közösen dolgozták ki. A dán műszaki egyetem és dokumentációs központja, amely

a Koppenhágától néhány kilométerre fekvő egyetemi város központjában van, számítógépes könyvtári rendszerét az I/S Datacentralenel közösen fejlesztette ki. A könyvtár jelenlegi rendszere az úgynevezett online—offline rendszer. Saját számítógépes adatbázisukat 1968 óta építik. A cédulakatalógust 1968-ban lezárták, és az 1968 után kiadott könyveket számítógép segítségével dolgozzák fel. A könyvtár tagja a SAMKAT-rendszernek. Az adatbázisba történő adatbevitel offline módon történik, vagyis a bibliográfiai tételeket lyukszalagra rögzítik, és azt beküldik a Datacentralenhez. Ott beépítik az adatbázisba, majd a mágnesszalagokról cím, szerző és ETO-szakszám szerint rendezett COM-mikrofilmplapos katalógusokat állítanak elő. Ezeket visszaküldik a könyvtárba, ahol a feldolgozó könyvtárosok és az olvasók a COM-katalógusok segítségével tájékozódhatnak a keresett dokumentumokról. A referenzs-könyvtárosok viszont közvetlen adatátviteli vonalon keresztül létesíthetnek kapcsolatot a számítóközponttal, saját adatbázisukban pedig a STAIRS/CICS programrendszerrel cím, szerző, társszerző, a címben előforduló tárgyszó és ezek kombinációja szerint kereshetik ki a számukra fontos szakirodalmat. A könyvtárban jelenleg üzemelő rendszer az Automatikus Könyvtári Információs Rendszer (ALIS) első szakasza. Az integrált könyvtári információs rendszer második szakaszának, az online fényceruzás kölcsönzési alrendszernek a kiépítését ebben az évben tervezik elindítani. A kombinált rendszer mellett anyagi megfontolások miatt döntöttek. A könyvtár dokumentációs osztálya a felhasználók kérésére szelektív információterjesztést és retrospektív irodalomkutatót végez. A nemzetközi információs rendszerekkel való kapcsolatteremtés, az adatbázisok használata, a könyvtárosok képzése és továbbképzése tartozik még az osztály feladatkörébe. Nemzeti és nemzetközi információs központ lévén, a nemzetközi kommunikációs hálózatok és telefonösszeköttetés révén kapcsolatban áll a különféle amerikai és európai adatbázisokkal, mégpedig a Datacentralenen keresztül. Így például az ESA-IRS-en, az Európai Atomenergia Ügynökség olaszországi központján keresztül 45 adatbázisban tudnak információkat keresni, de a SCANNET-hálózat 40, az EURONET/DIANE 370, az ORBIT 70, a kaliforniai DIALOG 170 adatbázisában is kutathatnak, és a keresések eredményét azonnal vagy postán kapják kézhez.

A könyvtár országos feladatkörrel rendelkező szakkönyvtár. Állományába a hálózatába tartozó könyvtárak gyarapodását is beépítik, és az adatbázisban a bibliográfiai tételek a könyvtárak lelőhelykódjaival szerepelnek. E könyvtár érdekessége még, hogy teljes állománya szabadpolcon van, a könyvek ETO-szakszám szerint, a folyóiratok betűk és számok kombinációja szerint vannak rendezve.

Automatikus kölcsönzés

Szabadpolcos állomány jellemzi Roskilde egyetemi könyvtárát is. Az egyetemet és a könyvtárt 1971-ben építették. A könyvtári rendszert szintén a Datacentralen közreműködésével dolgozták ki. A könyvtár a SAMKAT-rendszer tagja. A feldolgozás menete azonos a műszaki egyetem könyvtárában látottakkal. Itt azonban már kezdettől fogva csak COM-katalógust építenek. A kari könyvtárakban automatizálták a kölcsönzést. A számítógéppel támogatott offline rendszerben az olvasói azonosító egy hajlékony műanyag lapocskába lyukasztott jel, a könyvazonosító pedig egy lyukkártya. A könyvek kivételekor ez visszahozatalakor az azonosítókat egy olvasóegységbe helyezik, amely a leolvasott jeleket lyukszalagra rögzíti. A lyukszalagot mindennap elküldik a Datacentralenhez, ott feldolgozzák az adatokat és a határidőre vissza nem hozott könyvek listáját az olvasók azonosítójával sornyomatatóval leprellő formájú lapra kiírják, és a könyvtárnak visszaküldik.

Az energia hasznosításával foglalkozó kutatóintézet könyvtára az intézeti számítógépet használja fel a könyvtári és a szakirodalmi tájékoztató munka automatizálására. A könyvtár szintén tagja a SAMKAT-rendszernek, azzal párbeszédés kapcsolatban áll. A könyvtár cédulakatalógusát a számítógéphez kapcsolt margarétakerekes nyomtatóval állítja elő, két szélén lyukasztott katalóguscédulákra, amelyeket végtelenített szalag formájában helyeznek a nyomtatóba. Az intézeti munkatársak részére témafigyelést, szelektív információterjesztést végeznek. Nemzetközi adatbázisokkal is kapcsolatot tudnak létesíteni. A skandináv országok periodika-adatbázisához, amelynek központja Helsinkiben van, ez a könyvtár adja a dán anyagot, de ezenkívül az INIS bécsi központjának is itt állítják elő a mágnesszalagos inputot. A könyvtár éves gyarapodása 1200 tétel.

A dán kötelespéldányok második példányát megőrző, kettős feladatkörű könyvtár Dánia második legnagyobb városában, Århusban van. (A kötelespéldányokat a koppenhágai Királyi Könyvtár őrzi, de egykori leégése után a városatyák úgy döntöttek, hogy Koppenhágától távol eső könyvtárban helyezték el a másodpéldányokat. Az akkoriban egyetemi könyvtár így vált kötelespéldány-megőrző könyvtárrá 1902-től, és ma a könyvtárközi kölcsönzések központi könyvtára. Egyetemi és közművelődési könyvtár egyben.)

Saját könyvtári rendszerét egy magánkézben levő számítástechnikai vállalattal, a Regnecentralennel közösen fejlesztette ki. A SOL (dánul napot jelent) szabadszöveges kereső rendszer; az olvasók és a könyvtárosok online módon kereshetnek információkat a könyvtár adatbázisából, amelyet 1981 óta építenek saját számítógépükkel. A porosz instrukció szerint szerkesztett cédulakatalógusuk van, az 1979 után kiadott könyveket azonban az új leirási szabványok szerint készítik. A cédulakatalógust ma is továbbépítik. A cédulákat saját nyomdájukban állítják elő. Az új leírásra való áttálláskor felmerült a COM mikrofilmlapos katalógus építésének gondolata is. A könyvtár-

ban a könyvek zárt raktárban vannak, és a katalógus az egyetlen közvetítő eszköz, amely az olvasók rendelkezésére áll. A naprakészséget csak a rendszeresen kumulált katalógusokkal tudták volna elérni, azok azonban a katalógusépítés költségeit nagyban megnövelték volna, tehát elvetették a COM-katalógus gondolatát.

A könyvtári kölcsönzés tasakos módszerrel történik. Érdekessége, hogy az olvasók egy domborított műanyag lapocskát kapnak, amelyre személyi adataikat Adréma-készülékkel bepréselik. Ezt a domborított lapocskát nyomják a kölcsönzőcédulára, amely egyébként ötpéldányos, átíró papír. Az öt példányból egy kíséri a könyvet, egy példányt egy műanyag tasakba téve a könyv helyére tesznek a raktárba, a harmadik, negyedik és ötödik példány kerül a tasakba. A negyedik példány figyelmeztető, az ötödik pedig már a 10 Korona befizetésére szolgáló büntetőcédula.

Az állomány biztonsága

A koppenhágai Királyi Könyvtárban 1979-ben nagy könyvlopást fedeztek fel. Mivel a könyvek zárt raktárban vannak, a mindmáig tisztázatlan tolvajlást feltehetően a könyvtárat jól ismerő személy vagy személyek követték el. Ettől kezdve a könyvtárban igen szigorú állománybiztonsági intézkedéseket vezettek be, és sokoldalú védelmi rendszert építettek ki.

Különös figyelmet szenteltek a muzeális értékű dokumentumoknak. A komplex védelmi rendszerbe tűzvédelmi, betörés elleni és állományvédelmi rendszerek tartoznak. Az irodákba hőmérséklet-érzékelőket, a raktárakba füstérzékelőket szereltek, és az egész könyvtárat úgynevezett tűzvédelmi cellákra osztották, tűzbiztos falakkal. A folyosókra ugyancsak tűzbiztos ajtókat szereltek fel. Az épületből kivezető folyosók padozatára nyilakat festettek, ezzel jelezvén a kifelé vezető utat. A könyvtár földszinti és első emeleti ablakaira és az ajtókra üvegtörés-, a raktárakba mozgásérzékelőket szereltek. A könyvtár zárása után hozzák működésbe a rendszert. A muzeális dokumentumok tárolására külön helyiséget szabadítottak fel, és az állományt újrajelzelték. A könyvtári dolgozók közlekedését is szabályozták oly módon, hogy csak azokhoz az ajtókhöz kaptak kulcsot, ahová bejárásuk indokolt. Az irodák közötti ajtók kulcs nélkül, a folyosói ajtók viszont csak kulccsal nyithatók.

Daniel Meyer ex librise

A dolgozók és az olvasók ellenőrzésére igen érdekes rendszerük van: A szolgálati kijárat ajtajának gombját megnyomva az ajtó fölé szerelt lámpa zöld vagy piros színben kigyullad. A piros jelzés esetében az ajtó zárva marad, és a távozni szándékozónak csomagját meg kell mutatnia az ott ülő munkatársnak, aki csak akkor nyitja ki az ajtót, ha mindent rendben talált. A lámpa kigyulladásának vezérlésére szolgáló kódszámot mindennap megváltoztatják. Így senki sem tudhatja, hogy aznap minden második, vagy csak minden tizedik személynek fogják-e ellenőrizni a csomagját.

A dolgozók ellenőrzésére szolgáló hasonló rendszert másutt nem láttam, de a könyvtárak mindegyikében tűzvédelmi és betörés elleni védelmi rendszereket szereltek fel. A muzeális dokumentumok tárolását és használatát mindenütt szabályozták. Érdekes, hogy az egyetemi könyvtárakban a teljes állomány szabadpolcon van, néhol az olvasók a duplumraktárakba is bemehetnek. Egyetlen egyetemi könyvtárban sincs a könyvlopást meggátoló berendezés. Véleményük szerint nem etikus ilyen rendszerek működtetése. A közművelődési könyvtárakban viszont két helyen is van: az odensei és a koppenhágai városi könyvtárban. Ez utóbbi 1979 óta az amerikai Checkpoint MARK II rendszert használja. Magas volt az éves könyv-

veszteségük, ezért kellett a rendszert bevezetni. A kezdet kezdetén a könyvtár 600 ezer kötetes állományának egy részét, mintegy 150 ezer kötetet szereltek fel érzékelőkkel. Azóta a könyvek kötésével együtt az érzékelőket is bekötik a könyvbe. Amióta a rendszer működik, egyáltalán nincs hiányuk. Megnőtt viszont a folyóiratok csonkítása. A bekötetlen folyóiratok címlapját a leleményes olvasók a polcon hagyják, a számot pedig elviszik. A címlapon van ugyanis az érzékelő, a jelzet alá ragasztva. Hibája a rendszernek, hogy azoknál az olvasóknál is jelez, akiknek szívritmus-szabályozójuk van. Volt például egy idős olvasójuk, aki azért maradt el a könyvtárból, mert ahányszor áthaladt az ellenőrző kapun, az minden alkalommal jelzett. Krimibe illő esemény is történt egyszer. Egy fiatalembernél jelzett a berendezés. Kérték, hogy mutassa meg a táskáját. Ő azonban a táska helyett revolvért kapott elő, és a könyvtárosra szegezte, majd hátrálva elmenekült a könyvtárból, de azért a táskáját futtában eldobta. Ha ez az incidens korábban történt volna, valószínű, hogy a könyvtárosok az amúgy sem kedvelt rendszer megszüntetését kérik. Ma már azonban valamennyien a könyvtári állományvédelem hasznos technikai eszközének tekintik.

Kiglicsné Katona Rita

Esti olvasmányok

A Szabad Föld című hetilap elérkezett legújabb olvasóprogramjának félidejéhez. Miért választottuk az *Esti olvasmányok* címet? Mit jelent ez a program? Mi is az a félidő?

A címet Krúdy Gyulától örököltük. Hatvanöt éve az ő tündértolla írt egy tárcát Esti olvasmányok címmel a betűszerető ember akkori lelkiállapotáról. A jeles szerző meditációja azt sugallta, hogy már abban az időben is jobbadán az este kínált alkalmat az ember és a könyv találkozására. Számunkra már annak tudata is vonzóvá tette a cím átvételét, hogy a tévé bizony sok család teljes estéjére igényt tart. Kis dac is rejtezett tehát választásunkban: csak azért is csipjünk le időt a vacsora utáni órákból az olvasásnak is... Miből áll a program? Mindössze annyiból, hogy hónapról hó-

napra más szerzőt ajánlunk a közönség szeretetébe. Magyarot, külföldit, magyarot, külföldit. Hogy az író mely művét? Azt, amihez otthoni könyvespolcán, a boltban, a könyvtárban, esetleg valamelyik ismerősének házi bibliotékájában hozzájut. A hónap leteltével mindössze egy postai levelezőlapot várunk a programhoz csatlakozóktól: olvasta ezt és ezt a munkát; örült neki vagy csalódott benne; ilyen és ilyen gondolatok ébredtek elméjében az olvasottak nyomán. Kedvcsinálónak havonta húsz olvasónak juttatunk el értékes jutalomkönyvet, s mivel sok szocialista brigád is benevezett erre a közös szórakozásra, havonta két brigádnak küldünk ötszáz forintos könyvvásárlási utalványt.

Az eddig ajánlott szerzők a következők vol-